

מדרשי הלכה

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית
קפיצה אל: [ניווט](#), [חיפוש](#)

מדרש הלכה הוא פרשנות חז"לית **מדרשית** ל**מקרא**, המקשרת בין הכתוב במקרא לבין **הלכה** המעשית. הקבצים העיקריים של מדרשי ההלכה הקיימים בידינו הם ה**מכילתא** על **ספר שמות**, ה**ספרא** על **ספר ויקרא** וה**ספרי** על **ספר במדבר** ועל **ספר דברים**. רבים ממדרשי ההלכה מצוטטים בתלמוד.

תוכן עניינים

[[הסתרה](#)]

- 1 [המדרשים הראשונים](#)
- 2 [מדרשי ההלכה הקדומים](#)
- 3 [מדרשי ההלכה שבידינו](#)
- 4 [אסכולות בשיטות הדרישה](#)
- 5 [קבצים של מדרשי הלכה](#)
- 6 [קישורים חיצוניים](#)
- 7 [הערות שוליים](#)

המדרשים הראשונים

ככל שקסט חוקי, גם ספר **תורת משה** היה זקוק למילוי הלאקונות שבו, לבירור הסתירות, ולרלוונטיזציה למצבים המשתנים בכל דור ודור. התהליך המדרשי של השוואה ופרשנות בא יחד על **קאנוניזציה** של התורה כספר אחד. כבר בתוך המקרא אנו יכולים למצוא מדרשים, כאשר קטע אחד בתורה מפרש קטע אחר בו, וכן כאשר ספרי הנביאים והכתובים מפרשים את התורה בצורה הרמוניסטית.

דוגמאות בולטות ניתן למצוא בספר **דברי הימים** משום שיש בו מקבילות לחומר קדום שנמצא במקרא שבידינו. כך, ספר דברי הימים מחיל את השקפת עולמו בדבר חשיבות התורה ומרכזיות בית דוד והמקדש בירושלים על סיפורים מוקדמים לו. י"א זליגמן מאפיין את המהלכים הללו כ"ניצני מדרש". ניצן אחד כזה הוא בדיני הפסח: התורה כותבת במקום אחד "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם עלי אש" (**שמות** יב:ט), ובמקום אחר "ובשלת ואכלת" (**דברים** טז:ז-ז). ספר דברי הימים מיישב את הסתירה: "ויבשלו הפסח באש כמשפט" (דברי הימים ב לה:יג), כלומר שהוא מפרש שבישול הוא באש. כך בדיוק פירשו את הסתירה התנאים ב**מכילתא דרבי ישמעאל**: "ובשל: אין בשל אלא עלי, שנאמר ובשלת ואכלת".

מדרשי ההלכה הקדומים

המשך לתהליך המדרשי של ספר דברי הימים - הרמוניזציה, פרשנות, ואקטואליזציה - אפשר למצוא בכל רובדי היצירה היהודית, מחתימת **המקרא** ועד מדרשי ההלכה שבידינו: **תרגום השבעים**, **הפשיטתא**, **הספרים החיצוניים**, ספרות **קומראן**, **המשנה** וה**תוספתא**. כך נוכל למצוא ב**מגילת המקדש** שכתוב של המקרא על מנת שיטפל בבעיות רלוונטיות שהמקרא אינו מטפל בהם, כמו "מוסר", או נישואי תערובת, בתרגום השבעים תרגומים הרמוניסטיים, בברית החדשה פירושים ייחודיים לפסוקים, בספרים החיצוניים הנמקות חדשות להלכות, ודרשות במשנה ובתוספתא. פעמים רבות, מדרשי ההלכה שבידינו מודעים לדרשות הקדומות ומפרשות אותם. כך, בספרי במדבר, עמ' 166 נמצא את הדרשה הבאה: "ואסף איש טהור את אפר הפרה [...] טהור מכל טומאה, ואיזה זה, זה טבול יום". טבול יום, עם זאת, הוא לא בהכרח טהור מכל טומאה, שכן הוא עדיין מטמא סוגים שונים של אוכלים,

והדרשה קשה. עם זאת, בשני קטעים מקומראן השתמרה הדרשה היסודית: "טהור מבכל טומאתו אשר יעריב שמשו", כלומר שהספרי מכיר את הדרשה "טהור - טהור מכל טומאה", ומשלב אותה עם שיטתו ההלכתית שמי שאוסף את אפר הפרה יהיה דווקא טבול יום ([משנה](#) פרה ג,ז).

מדרשי ההלכה שבידינו

במדרשי הלכה מוצאים מקורות מתורה שבכתב להלכות שנמסרו במסגרת [התורה שבעל פה](#). המדרש מקשר בין פסוק לבין הלכה, ובכך מספק ראייה לנכונותה של ההלכה; הבנה של הפסוק בדרך מסוימת מספקת את התמיכה להלכה, ולעתים היא המקור הראשוני שלה (למרות שקיימות הלכות רבות שאין להן מקור בתורה). המדרש משמש גם ליצירה של הלכות חדשות, אם כהסקה ישירה מן הפסוק ואם על פי כללי פרשנות מורכבים.

קיים פולמוס בין החוקרים אם ההלכות החז"ליות מבוססות על הלימוד מהפסוקים באמצעות מדרש הלכה המכונה [מדרש יוצר](#); או להפך, הלימוד מהפסוקים נוצר בשלב מאוחר ובתאום להלכות שהיו קיימות כבר, באמצעות מדרש הלכה המכונה [מדרש מקיים](#).

לפי חלק מהדעות, הפרשנות המדרשית נוצרה אחרי [שיבת ציון](#), כשנוצר הצורך לעגן את ההלכות שהשתנו בעקבות שינוי תנאי החיים, במקורות כתובים ומוכרים. [במשנה](#) אין בדרך כלל מקורות מן התורה שבכתב לדינים המובאים; הקישור הזה נעשה במדרשי ההלכה או [בתלמודים](#).

אסכולות בשיטות הדרישה

מדרשי ההלכה שבידינו מחולקים, באופן גס, לשתי קבוצות: [דבי רבי עקיבא](#) ו**[דבי רבי ישמעאל](#)**, כאשר לכל קבוצה יש מאפיינים בתחום דרכי המדרש, הטרימינולוגיה ושמות החכמים.

כדי להסיק מסקנות מן הפסוקים נעשה שימוש בטכניקות פרשניות מגוונות. בבית המדרש של ר' ישמעאל משתמשים בטכניקות הנקראות [מידות שהתורה נדרשת בהן](#). יש רשימות של מידות, אך הרשימות הללו אינן ממצות את כל המידות שבשימוש. בבי ר' עקיבא הלימוד נעשה בדרך של לימודים מקומיים, ללא כלי השוואה, כלומר ללא "מידות".

יש שניסו להבדיל בין בתי המדרש בהם נוצרו על מדרשי ההלכה על יסוד תאולוגי, באופנים הבאים:

- לדעת [רבי עקיבא](#), כיוון שהתורה אלוהית, ולא ייתכן שתימצא בה אות או מילה מיותרת, יש להשתמש בכל אות או מילה הנראית כמיותרת, כבסיס לדרישת הלכה. כיוון שכך, דרש רבי עקיבא גם מלות קשור (כגון מן, או, את, אך, גם, רק). כמו כן, לדעת רבי עקיבא, כאשר ישנה פרשה שחזרה ונשנתה, יש לדרוש את העובדה שנשנתה. רבי עקיבא שדייק בכל מילה בתורה, ראה את כל המשפטים בה כמשפטים המלמדים הלכות, וככאלו, משפטים שהם חובות.
- [רבי ישמעאל](#) לעומתו, סובר שהגם שהתורה אלוהית, היא דברה בלשון שבה בני אדם רגילים לדבר, בלא לדקדק בכל ביטוי. על כן אפשר שתימצא בה אות או מילה מיותרת. לדעתו, פרשה שחזרה ונשנתה, באה ללמד רק את העניינים המסוימים שנתחדשו בה, ואין ללמוד מן הקטעים שחזרו ונשנו. כיוון שהלשון היא כלשון בני אדם, אין ללמוד חובה הלכתית מכל אחד ממשפטי התורה, וישנם משפטים המציינים קביעת עובדה או אפשרות בלבד. ^[1]

אמנם, אין הכרח באבחנות הללו. פעמים רבות ר' ישמעאל דורש במידותיו דווקא נגד המשמעות הפשוטה של הפסוק, ור' עקיבא, משום שהוא אינו משווה בין פסוקים יכול להיצמד למשמעות הפסוק. הביטוי "דיברה תורה כלשון בני אדם" הוא נדיר מאוד.

לרוב, המחלוקת ביניהם, היא באופני הדרישה, ולא במסקנות הנדרשות, כלומר, המחלוקת ביניהם אינה מחלוקת הלכתית (אם מפני שהמחלוקת המדרשית הנה במדרשים מקיימים, ואם מפני שבאופני הדרישה השונים הגיעו

לאותן מסקנות הלכתיות). עם זאת, יש והמחלוקת על אופני הדרישה, הביאה אותם גם לחלוק בשאלות הלכתיות. נראה שלבית המדרש של ר' ישמעאל הייתה משנה, שהשתמרה במדרשים דבי ר' ישמעאל, שאבדה מאיתנו.

קבצים של מדרשי הלכה

- **מכילתא** - המכילתא היא שם כולל לשלושה מדרשים שבידינו.
- **מכילתא דרבי ישמעאל** (מכילתא דר"י) - עוסקת בחלקים ההלכתיים של ספר שמות. היא מדבי ר' ישמעאל, ולכן הציטוטים שלה בתלמודים מועטים יותר.
- **מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי** (מכילתא דרשב"י) - עוסקת גם היא בחומר ההלכתי שבספר שמות, והוא המדרש מדבי ר' עקיבא על ספר שמות.
- **מכילתא דבריי** הוא המדרש מדבי ר' ישמעאל על ספר דברים, שכמעט ואבד. נשתמרו ממנו ציטוטים ב**מדרש הגדול** וכמה קטעי גניזה.
- **ספרא** - מדרש ההלכה על **ויקרא**. מבוסס על שיטתו של רבי עקיבא עם תוספות מבית מדרשו של רבי ישמעאל - מכילתא דעריות ומכילתא דמילואים. מן ההתייחסויות בתלמוד למדרשים על ויקרא קשה להכריע אם הספר היה לפני האמוראים או שהאמוראים והספרא מצטטים ממקור משותף. בתחילת הספר משולבת **בריייתא של שלוש עשרה מידות** מדבי ר' ישמעאל
- **ספרי** - מדרש ההלכה על **במדבר** ו**דברים**. זהו שם משותף ומבלבל: הספרי על ספר במדבר הוא מדבי ר' ישמעאל, והספרי על ספר דברים הוא מדבי ר' עקיבא. המדרש מכיל גם פרק נכבד של מדרשי אגדה. הקובץ התגבש כנראה באמצע המאה השלישית.
- **ספרי זוטא** - אסכולה מדרשית עצמאית בתוך דבי ר' עקיבא, שרוב החומר ממנה אבד. יש בידינו **ספרי זוטא במדבר**, המבוסס על ציטוטים ב**ילקוט שמעוני** וב**מדרש הגדול**, ולאחרונה גילה **מנחם כהנא** שרידים של מדרש דומה לו על ספר דברים, שאותו כינה **ספרי זוטא דברים**, מתוך ציטוטים בכתבי **הקראי ישועה בן יהודה** ומובאות נוספות.

דברים	במדבר	ויקרא	שמות	*
ספרי וספרי זוטא	ספרי זוטא		מכילתא דרשב"י רוב הספרא	דבי רבי עקיבא
מכילתא דברים	ספרי	חלקים מהספרא - מכילתא דעריות, מכילתא דמילואים ובריייתא של שלוש עשרה מידות	מכילתא דרבי ישמעאל	דבי רבי ישמעאל

- **מידות שהתורה נדרשת בהן**
- **חיבורים ביהדות**